

Соколёнок

6/2021

НОЯБРЬ – ДЕКАБРЬ

Лашын

0+

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ

2022

Ааңлы окувишылар!

Сизди келеятырган
Яңы йыл ман куттаймыз.

Сизге ден савлық,
элимизге тынышлық,
окувынъызда устьинлик
йорай келе, «Лашын»
журналга язылувды
эсинъизге саламыз.

Редакция күлкішілары

Чыл байлансы өттөмдөйлөө

Хош келгейсинъ!
Эсен кел сен, Янъы йыл!
Ногайима
Вайымлыкты буйырып.
Ясларима
Яймақ болсын намазлық,
Яманлыктынъ
Тармак йолын кувырып.

Урысысымыз,
Лаласымыз кетсинши
Эски йыл ман
Кайтпас йолга онъланып.
Бир тил тавып,
Юмырыкка айланып,
Яшав тойын
Биз тойлайык юбанып.

Уыш мынъыншы
Йылым насып айкелсин,
Бирлестириип
Шашыраган ногайды.
Ямагатка
Савлык берсин, куыш берсин,
Ийги якка
Онъламага яшавды.

Яхшылык пан
Асыгасынъ, Янъы йыл,
Колтыгынъа
Насып салып сен халкка,
Баыри кайғы
Эм ызасын ногайдынъ,
Алып кетши,
Сен, Эски йыл, кайтпаска!

БЕЛГИЛИ ШАЙИРЛЕРДИНЬ БИРИСИ

Ногай поэзиясын баъри яклы оьсти-
рувге эм күшләндирувге оьзленинъ баслапкы уълислерин
ак сакаллыларымыз Муса Курманалиев, Зеид Кайбалиев, Фазиль Абдулжа-
лилов, Сөйин Капаев, Куруптурсын Оразбаев аз салманганлар. Йырманшы
юзыллыктынъ 60-70-нши йылларын-
да ясы уйкенлердинъ аякларын басып
ана поэзиямызга Анвар-Бек Култаев,
Солтанбек Аджиков, Кельдихан Кумра-
това, Кадрия кирдилер. Аыне солардынъ
сырасына киреди эм Мурат Авезов та.

50 йылдан артык заман Мурат Али-
бек улы Авезов ногай адабиятында кул-
лык этип туры. Автордынъ биринши
йыйынтыгы «Эс» деп атылап баспадан
шыккан эм ногай окувшылары оны бек
йылы кепте йолыкканлар. Эм сол оьт-
кен йыллар ишинде Авезовтынъ онавга
ювык поэзия эм проза китаплери Ма-
хачкалада, Черкесске, Алма-Атада эм
оьзгелей ерлерде шыкканлар. Энъ ызғы
китаби автордынъ Махачкаладагы ки-
тап баспасында «Күмис бутакларда ал-
тын алмалар» деп аталып дуныя коър-
ген. Онда шайиридинъ аълемет болган
поэзия эм проза асарлары киргистил-
генлер.

Мурат Авезов Алма-Ата каласында
оьткерилген Тюрк Дуныя Поэзиясы-
нынъ экинши фестивалинъ Насими
атындағы халклар ара барғыдынъ лау-
реаты да болады.

Шайири эм прозаик Мурат Алибек
улы Авезов 1951-нши йыл 2-нши ноябрь
куң DPR-сынынъ Ногай районнынъ Ор-
та-төбе авылында тувган. Окувга авыл
мектебине юрген. Оныншы классты би-
тирип, Карапай-Шеркеш пединститу-
тынъ филология факультетине түсскен
эм оны 1979-нши йыл баъри яғыннан
уьстинликли кете битирген. Ис йолын

бас дегенде оьзининъ авылындағы мек-
тебинде оқутывышы болып ислевден бас-
лаган. Соң Ногай район орталығы Тे-
рекли-Мектебтеги «Шоъллик маяғы»
газетасынынъ адабиат куллыкшысы эм
бираздан соң, сосы газетадынъ бас ре-
дакторы болады. Ногай тилинде балалар
уышин баспаланатаган «Лашын» жур-
налынынъ редакторлық борышын да
юритип келген. Оннан соң болса неше
йыл узагында Ногай районнынъ халк
театрынынъ режиссер куллығын да
юриткен. Соңғы йыллар ишинде Ногай
район администрациясынынъ маслагат-
шысы болган. Аълиги заманда тийисли
тыншауда.

Мурат Авезов оьзининъ ятлавла-
рын мектебте оқыган йылларында ок
язып баслаган. Яс шайиридинъ биринши
асарлары «Шоъл тавысы» район эм
«Ленин йолы» область газеталарында,
«Тувган ерим» деп аталған ногай язув-
шыларынынъ альманахында, соң ного-
гай шайирилерининъ бир неше антоло-
гияларында баспаланадылар.

Мурат Авезовтынъ биринши ятлав-
лар йыйынтыгы 1982-нши йыл Дағы-
стан китап баспасында «Эс» деп аталып
шыккан. Аълиги заманда болса, шайи-
римиз халкымызга ийги белгили болып

токтаган «Масаклар», «Айтыс», «Күмис бутакларда алтын алмалар» деген китаплердинъ авторы болып саналады.

Белгили шайиридинъ ятлавларына ногай композиторлары көйплеген йырлар да язғанлар эм олар ногайлар яшайтаган регионларда йырланып та келедилер. Тагы да бир зат акында айтып озбага да болаякпзы: Мурат Аvezовтынъ асарлары казах, каракалпак, орыс эм карашай тиллерине де көширилген эм «Дагправда» газетасында, «Яслык» деген казах адабиат журналында, оъзгелей баспаларда ерлестириледилер. Ол бир неше йыллар узагында «Қыпшак ай» журналынынъ редколлегия агазасы да болып келген. Альги заманда болса, Махачкала каласында ногай балалары ушин шыгатаган «Лашын» журналынынъ редколлегиясынынъ агазасы.

Биз белгили ногай шайири, язувшысы эм Россия язувшылар Союзынынъ агазасы Мурат Алибек улы Аvezов-

ты келип турган 70 йыллык мерекеси мен ак юректен куттаймыз эм ога энди-ден армаган яшавында берк ден савлык, адабиат исинде бийик юлдызларды са-гынып кетпеге сулемиз! Хайырлы яс болсын, Мурат Алибек улы!

Эм сосы соьзимизди автордынъ оъзи-нинъ бир неше сыдыралык ятлавы ман тамамламага да сулемиз:

Альжи йолы
Борай юлдыз шанъы ман,
Тульпсиз аспан
Көзлериимди сорыйды.
Кетсем де мен –
Бу дуныяга кайтарман,
Не десем де,
Мага ол бек ярайды!..

Анвар-Бек КУЛТАЕВ,
*Дагыстаннынъ язувшылар
Союзынынъ секретари.*

*Мурат Аvezовтынъ
ятлавлары*

Ана

– Күндөй йылы ким?
– Анам, анам, анам!
– Айдай сылув ким?
– Анам, анам, анам!

Анамнынъ көзлери,
Күн мен айдынъ нуры.
Альсирет соьзлери
Билбил кустынъ йыры.

Анадынъ аясы –
Баладынъ уясы.
Бавырына баса,
Бал татыйды уйкысы.

Айдиявлап уйклатады,
Анам, анам, анам.
Айр эртенъ мен уянтады
Анам, анам, анам.

Бал татыган бала

— Авдаргандай балгосты,
Уйди неге усаттынъ?
Балшетенди бузгандай,
Уйди нетип яираттынъ?
— Авдаргандай балгосты,
Аювма мен, абайым?
Балшетенди бузгандай,
Аювма мен, абайым?

Балга толы шынъ аяк,
Сога малдым он бармак,
Анда сурттим, яладым,

Бузда

Шав-шув этип, тайгак бузда,
Бувы шыгып бурныннан,
Конек тевип яс та, кыз да,
Калмай ерип, Асавга.

— Бузга барма! — деди Асав,
Ойнаклаган бузавга.
Муынъиреби ойнак бузав,
Калмай ерип, Асавга.

Бузга шыкты ойнак бузав,
Зырганарага Асавдай...
Конек тевип болмай Асав,
Йыгылды тап бузавдай.

Коымек этти, яс та, кыз да,
Уйге айдап бузавды,
Зырганарага тайгак бузда,
Уйретшинъиз Асавды.

Мунда сурттим, яладым....
Болма, абам, урсыскак.

Баъри затты ювайым,
Йылтыратып, ялатып,
Аятагы, абайым,
Бал татыган балады.

Булак

Булакка келди улак,
Сув берди ога булак.
Бийик көкте булыт та,
Сув тиледи булактан.

Бұғын күн исси айлак,
Биз де сувсадық, булак.
Булак юмарт, булак танъ,
Увыртлатты сувыннан.

"Лашың" ЖУРНАЛЫНЫҢ КУТЛАВЫ!

Аявлы бизим бек сұйидимли шайи-
римиз, Мурат Алибек улы Авезов!

Сизди «Лашын» журналының ред-
коллегиясы эм оның тұрған 70-йыллық мерекенъиз бен
йылы кепте күтлайды. Сиз сосы бизим
журналдың авторы болып калмай, ре-
дакциясында да күллік эткенсиз. Биз
оны айтув билемиз эм оны ман ойкетем
де боламыз.

Сиз айле де, Мурат Алибек улы, би-
зим журнал ман байланыс тоймассыз

эм кишикей досларынъызга язғанла-
рынъызды йибере турарсыз деп сеним
этеп каламыз. Кишкейлер мен киши-
кей, уйқенлер мен уйқен болып тү-
раягынъызга биз ынанамыз! Сизге бас
деп ден савлық, узак оымир эм яратув-
шылық исинъизде янъы бийикликлер-
ди сагынамыз!

«ЛАШЫН»
журналының редколлегиясы.

Биңенге, пайдаш...

КАРА ЕР – ДАЙЫМ КАЗНА

Ногай айдеми ерди сүйгөн. Оны януварды асырайтаган деп сыйлаган. Оның топырагын торкадай этип карайтаган айдемлер болғанлар экен. Ерге не ди болса соны шашпаганлар. Керек затларды ойланып эккенлер. Бир кесек ерине ойтекке деп бийдай, айне бир кесегине соыкке, туыгеге деп тары, бастага, мамырсага деп нартуык, басқасына арпа, атка-затка ем деп, сулы шашканлар. Күнинде бағленше кайтам ердин топырагын увысына алып, сабан айдамага заман болмайма экен деп, тешкерип караган. Ер бувланып баслаганлай, емире қоқтен ерге тұсти деп, сүйинип, сабанга шықкан бизим халк.

ПИШЕШАМ

Ногай уйдин кулығы қысы, язы да күтылмаган. Пишеншал заманында куллыклар кайнаган. Пишенди бойтен де бек айдувлеп йыйган. Йыйган малын қыстан аман-әсен шыгараяғын күни бурын ойлаган.

Айр бир уйдин оyzининъ пишен шалатаған ери болған. Ол ерге бир де сабан тийгистпегенлер.

Пишен шалувга уйқен сулыплық керек болған. Сол сулыплықты уйқендер ясларга кишкейден алып уйретип баслаганлар. Он-он бир ясында эр балалар колларына шалғы алғанлар экен. Уста шалғышылар оыленлерди кетергендей, тап-таза этип шалып, арганаларды октай түп-түп шыгарғанлар. Қыс кирмей тұрып капналарды мал қыслаяқ ерлерге айкелип уйқен атанлар яде йиклер этип уйғенлер.

Альзирлекен С.Култаева.

Ак юлдызылы ат минип

Магомед-Али ХАНОВ

Уш яс деген аз тувыл,
Санап билсенъ, сен, увыл:
Бу шагында ногайда,
Ат мингенлер тогайда.

Ак юлдызылы ат минип,
Болат кульбе сен кийип,
Бастьир юрттынъ байрагын
Коътер, йигит, йогары!

Узын сүнъги колга алыш,
Онъ ийнинъе яй тагып,
Ольткир окты санап ал,
Садагынъа онъласап сал.

Баста-темир тувлыга,
Коъкиректе-салмасар.
Берилmessинъ сен явга,
Ога карсы тувра бар!

Кара согыс ишинде,
Кан тоыгилген оъзенде,
Билерсинъ дав кадирин
Шегип шыксанъ сен баърин.

Бастьирлер мен тенъ болыш,
Ак шатырда сен конып,
Нарт йыйынын тынъласанъ,
Акыл болар анъласанъ.

Белги илип алдаспан,
Берен-шерен, сен, палван,
Яв ортасын каксанъ как,
Эркин болар бизим як.

Шагалысып аркада,
Кылышлар эм калканлар.

Йигитлер мен сырада,
Явды урсын йырлар да!

Данъклы йырлар авада,
Дав байраклар-данъылда.
Коынъиллерди коътерип,
Абытлайды алдыда.

..... *Кысса хабарлар* .....

Вера САГРАДОВА тек Астраханъ еринде туывыл, онынъ тысында да белгили болган шайир, язувши эм көширувши. Уш йыйынтыктынъ авторы болады.

Россиядынъ язувышылар Союзынынъ агзасы. Сырт Кавказ шайирлерининъ,

сонынъ ишинде, Дагыстан шайирлерининъ ятлавларын аз көширмеген эм айли де көширеди. Бүгүн сосы шайирдинъ балалар ушин язган бир неше кысса хабарлары ман окувишыларды таныс этемиз.

КЫР БАЛШЫБЫНЛАРЫ

Бизим уйдинъ балконына кыр балшыбынлары уя салмага бек сүбединдер. Кайбир заманда олар ондагы меним аьри-бери затлар салатаган шкафымнынъ тоғерегинде айланадылар, тесиклер бар ерлерге киредилер, сонъ шыгып та йок боладылар. А кайбир заман конъысымыздынъ балконында ерлеседилер. Биз олар ман күресемиз, оларды кувамыз.

Ама олар тагы да сол ерге кайтып келедилер. Мине быйыл да, балконга шыкканлай ок, кыр балшыбынларын көре калдым: онда-мунда айланып ушадылар, сеслерин де шыгарадылар. Бир нешевининъ авызларында картон кагытларын да көрүп калдым. Эндигиси сосы кагытлар ман оyzлериине уялар этпеге сүбетаган болартагы. Кыр балшыбынлар айландылар, айландылар эм

шетинде бир тесиги болган эски трубага кирип те кеттилер. Труба оъзи бек юкка, диаметри бир дөйт сантиметр болаяк. Ога кирип, оннан шыгып болаякларма экен? А биревлери оннан шыгалмай оълмеге де болаяклар! Ол биринши. Экиншилей, мага ондай авылдаслар неден кереклер? Колларым ман тийсем, билемен, тислееклер. Таяк пан урсам, оълееклер. Болса да мен булай этпеге токтастым – авызыма толтырып сув алмага эм оларга карап шашпага. Сойтип те эттим.

Эм олар бир кесекке кеттилер. Мен экинши кере де сув йиберемен авызымнан оларга карап. Сосы йолай авызларында кагытлары болганлар авызларыннан кагытларын түсиридилер. Мен оларды тасладым. Ама сосы шыбынлар кетпеге сүймейдилер.

Аьши не зат этейим экен? Ойлай-ойлай, таптым: балконнынъ тап ше-

тине соылеки эски трубады шыгардым. Соңъ оны терезединъ тубине тасладым. Шыбынлар онынъ артыннан ушадылар. Бир, эки саъаттен терезе тубиндеги трубасы да йок болды – бизим айдемлер таслаган затты еринде коядалар

ма?! Айкеткен. Оны ман бирге соылеки кыр балшыбынлары да йок болып калдылар... Тек кайдай куллық суъер сосы кыр балшыбынлары!.. Ислейдилер, ислейдилер. Тек арымайдылар...

КАРГАЛАР ТАЙЫСАДЫЛАР

Бизим көп шарлаклы уйдинъ ка-
сында коледж меканы ерлескен.

Меним тереземнен сосы меканынъ тап яртысы көринеди демеге керек. Мекан басына айрыл сайын ремонт этедилер-бирде устындеги ябылган затларын аладылар, соңъ кайтарып тагы да ябадылар. А калган заманда мекан басында сав йыл бойы каргалар шав-шувласадылар. Көкшил түсли каргалар айдетинше колледж касындағы тереклерде боладылар. Мекан басында олардынъ йыйынлары да, йыйылувлары да аз туывиллар. Оъзлеринше сойлеседилер, оъзлеринше маъселелерин де шешедилер. Сойтип олар заманларын ойткередилер десе, янъылыс та болмаяк.

Быйылгы кыс каргаларга бек ярады демеге боламан. Айдette болмаган калын кар явды. Мен бир ерде оқыганман: каргалар да маскара этип бодылар эм кыс заманында бийиклевден тоъменге карап тайысадылар деп. Сондай затты мен оъзим де бизим колледж басында көре калдым: каргалар бири артыннан бириси карга ятадылар, соңъ бийикликтен тоъменге карап тайысып кетедилер. Артына карап ушып бармайдылар яяв барадылар. Каргалары ондай затларды. Менимше, этип болмаслар!

АНАДЫНЬ СУЙИМИ

Зки йылдынъ артында бизим бав суювшилеримиз туырли эм көп санда шешекейлер олтырттылар. Эндигиси газонларга карамага бек яхшы! Мен олар касларыннан ойткемен эм сукланаман: газонда уыш лилия шешекленген. Уышеви де бир ыспайы: биреви-коқшил туысли, биреви бираз сары туысли эм уышинши ак туысли. Уышевине де карап, көзинъ тоймайды...

Ама бизим куваныш ондай бир узакка созымады. Арасы бир күн кетип, мен газон касыннан ойткемен эм ойз көзлери мен көрремен: бизим ыспайы эм айлемет лилияларымызды уыш карга балалары бийлеп алганлар. Айр бирисине бирер шешекейден тийген экен. Олар шешекейди аз-азлап ашайдылар. А уйкен деген каргалар болса, балаларына бек сукланып карайдылар. Олар балалары этетаган затларга разылар. Арасы бир неше такыйка да кетпеди, кишкей каргалар балалары лилия шешекейлерин ашап та битирдилер. Соң ойзлерининъ аналары ман косылып, йогарыга карап ушып та кеттилер...

Анье сондай аналардынъ балаларга суйимлери...

Орысшадан көширген А.Култаев.

Дерислери көңілердің әсінде

Я шавынынъ кырк йылына ювық заманын оқытувши-лық исине багыслап келеди Нариман авыллынынъ А.Асанов атындағы орта мектебининъ әсап сабагыннан оқытувшисы Марие Абдулла кызы Авезова. Озган оьзининъ кеспи байрамын Марие Абдуллаевна ийги уыстинликлер мен йолыгады. Ол янъыларда Дагестан Республикасынынъ билимлендирүүвээр эм илми министерство-сынынъ буйырыгы ман «Дагестан Республикасынынъ билимлендирүүвийнъ отличниги» деген омырткы белгиси мен савгаланды. Марие Абдулла кызы Авезовадынъ бай оқытувшилық сулыбы бу күнлөрде оъз дерислерин кызыклыдан кызыклы этпеге эп береди. Ол оъзи яс несилге сулыбын кызғанмай бермеге шалысады. Оқытувшидынъ айр бир дериси туърилише озады, ол янъы технологияларды да, туърили педагоглардынъ оқытув методикаларын да кулланады. Бу күнлөрде онынъ алган савгасы шынтысы ман да алал исине көре казанылган. Сулыплы, билимли оқытушыды алган савгасы ман да, кеспи байрамы ман да ак юректен күтлайман, алдыда тек уыстинликлер, окувшыларыныз Элгэ пайдалы болсынлар, оларды тербиялавга салган кыйынынъыз да эш кетпесин.

Келеятырган Янъы йылда да сизге ден савлық, уйинъизде парахатлық, куллығынъызда уыстинлик йораймыз.

Г.САГИНДИКОВА

КАРКЫЗ ЭМ ТҮҮЛКИ

(орыс эртегиси)

Сурын-бурын заманда бир карт пан куртка яшаган болыпты. Олардынъ Каркыз деп аталган бир йиени болган эккен.

Онынъ кыймаслары орманга емислердің йыймага альзирленедилер эм оызлери мен Каркызды алмага сүйедилер. Крат пан куртка коып заманга дейим разы болмайдылар. Соң разы болганлар. Кызга кыймасларынънан калмай юр деп, айтадылар олар да.

Кызлар ораманлыкка келедилер. Емислердиң йыйып баслайдылар-теректен терекке, бутактан бутакка минип. Каркызы олардан арт калып баслайды. Олар кызга кышкырадылар, кышкырадылар. Тек Каркызы оларды эситпейди. Бирден каранъа болып кетеди. Кыймаслары уйлериине кайтадылар.

А Каркызы болса, юреди, юреди. Орманлыкта адасады. Эндигиси ол орманлыкта ялгыз калганын да биледи. Теректинъ уьстине минеди эм бирден йылап баслайды эм йырлайды даянып болмай:

Ай сен, ай сен, Каркызы!

Ай сен, ай сен, Коңкюзим!

Карт пан курткада,

Йиени Каркыз болган,

Оны кыймаслары орманга шакырган,
Шакырганлар-калдырганлар!

Сол вакыт аюв шыгады эм сорайды:

– Ай сен, Каркызы, неге йыласынъ?

– Мен неге йылайым, аювым, неге!

Мен карт пан курткада ялгыз бан. Атым Каркыз. Мени кыймасларым орманга шакырдылар, шакырдылар – соң калдырдылар!..

– Аышы түс сен ерге, мен сени карт пан курткага алыш барайым!

– Йок, мен сеннен коркаман, сен мени ашарсынъ!

Аюв оннан кетип калады. Кыз тагы да йылайды эм йырлайды:

Ай сен, ай сен, Каркызы!

Ай сен, ай сен, Коңкюзим!..

Бу йолай бөйри баратаган болыпты эжен. Ол сорайды:

– Ай сен, Каркызы, неге йылайсынъ?

– Мен неге йылайым? Меним кыймасларым орманга шакырдылар, шакырдылар-сонъ калдырдылар...

– Түс сен ерге, мен сени крат пан курткага айкетейим! – дейди бөйри.

– Йок, бөйри, мен сеннен коркаман. Сен мени ашарсынъ!

Бөйри кетип калады. А Каркызы тагы да йылайды, йырлайды:

– Ай сен, ай сен, Каркызы!

Ай сен, ай сен, Коңкюзим!..

Касыннан түлки оытип барайткан болады эжен. Түлки Каркыздынъ тавсыын эситеди эм оннан сорайды:

– Сен неге, Каркызы, йылайсынъ?

– Мен неге йылайым, түлки, неге йылайым? Меним кыймасларым орманга шакырдылар, шакырдылар-сонъ калдырдылар!

– Түс сен ерге, мен сени карт пан курткага айкетейим!

Каркызы теректен түседи. Түлкиге минип олтырады. Түлки ювырып кетеidi.

Олар уйге келип каладылар эм куйрыгы ман эсикке қагады.

– Ол ким? – деп карт пан куртка сорайдылар.

– Мен түлки боламан. Сизинъ йиен кызыныңызды айкелдим!

– Калай айруүв! Эндигиси бизим бөлмеге кир! Сени кайда олтыртайык эжен, не мен сени сыйлайык эжен?

Олар сүттү айкеледилер, юмыртка саладылар, иришимшик саладылар эм түлкиди сыйлап баслайдылар. А түлки болса, олардан сый этип тавык бермеге тилегин салады. Карт пан куртка онынъ тилегин ерине еткередилер. Түлкиди сыйлайдылар.

Омар ХАЯМ

Қанатлы ойлар

1.

Үнанма ыспайы сойлегенге,
Оныңъ соызлеринде – ойын.
Үндемей, ыспайы ислер эткенге ынан.

2.

Яңылык түвыл, ама эске салайым:
Айтылган соыздинъ сен – патшасы,
Айтылмаганнынъ сен – ялшысы.

3.

Досларды бир заман сатпа,
Олар орынына табылмас.
Суыгенлерди де йома –
Кайтарылып болмас.

4.

Баскаларга түвыл,
Сизге яман болып турғанда
Келетаганларды бааланъыз.

5.

Яшавда көбисинше, яңылысып,
Аявлыларды да мутамыз.
Танымаганга яраяк болып,
Бирерде ювыктан эрек кашамыз.

6.

Бизге тийисизлерди оырлетип,
Энъ сенимли де сатамыз.
Бизди сүтеганларды оыпкелетип,
Озимиз кеширимди саклаймыз.

7.

Ишиндегин билмеге суыген,
Сага бир де дос түвыл.
Дос суйиниши мен бойлисер,
Эм кайгыда аста йылавды эситер.

Азизрлек А.Култаев.

..... Эдаплык тешага .....

ЕТИ АГА-ИНИЛИ

Бурынгы заманда ярлылар көйп болғанлар. Олар кийимлерин аяп, айруү кепте киймеге шалысканлар, соғылген болас, яде эпке келердей йыртылган болса, сол кийимлерин тикпеге, ямамага эм ярастырмага эринмегенлер.

Ямагат та сондайларды мактаган эм сыйлаган. Олардан көрим алган. Ондайлардынъ акында «Бишкен ислериннен кемшилик таппасынъ, тиккенлерине тенълери күлемеслер» деп те айтканлар.

Соны ман байланаслы бу хабар.

Бир айелде эти-агалы инили болғанлар экен.

Сосы айел бек ярлы яшайтаган болыпты. Кайбир заманда халк арага шыгатаган заманда, киймеге эти де ага-иниже бир айруүв шепкен, бир бөйрө, бир пара этиклер эм такпага бир күймис кынжал болған. Халк болса олардынъ акында: «Карашынъыз, сосы ага-инилер яхшы яшайды кусайдылар, той болсын, ошакта олтырув болсын, етеви бир кимик айруүв кийинип шыгадылар, дайтаган болғанлар.

Ама ис булай болған экен: сол эти ага-инили бири-бири мен бек татым яшайтаган болған, ол сеники, бу меники деп айтпай, кайсы тойга, кайсы онда-мунда барса, сол кийимлерди кийип, сол бир кынжалды белине байлап шыгатаган болған. Оны көрүп, айдемлер олардынъ айр биришининъ солай кийимлери, солай кынжаллары бар деп турғанлар экен.

Айлиги заманда яшав хыйлыга баскаланган, көйплердинъ яшав айлле-

ри ийгиленген. Тек баъри де бир кимик бай туывиллар. Соны уьшин де, мага оны ал, муны ал деп, ата-анага айтаяктан алдын, акшасы барма экен, йокпа экен – сол ягына тергев берип, ойласып карамага керек болар. Ама кайбир заманда, кайбир айлардинъ яслары эм кызлары айелдинъ айлин-амалын билмей турып, оны алынъыз яде муны алынъыз деп, кесип коядылар. Ол дурыс тувыл.

Ата-бабалармыздынъ кылыгыннан, эдаплыгыннан эм намыслы яқларыннан уылги алув – бизим оъсип келеятырган несилге уллы байлык эм уйкен казна демеге боламыз.

Аъзирлеген С.Култаева.

ТУВГАН ЭЛДИНЬ БОЯКЛАРЫ

Тувган элим, юртым, Аталағым – бу сөзләрдинъ маңнеси айлак уйкен. Эситкенде, айтканда, юрек сезимле-ри көтерилип, көнъил-ге көнъил косадылар. Айр бир айдем тувган элин бир айлеметлик пен көз алдына айкеледи, бойтен де, сагынышлы болады, эгер сен тувган еринънен алышта болсанъ. Бизим элимиз оъзининъ ярасық табиаты ман, йылгалары ман, көллери мен, тенъ-излери мен, тавлары ман, майданлары ман, шеткайырысыз шоъллиги мен айрымланады.

Оъз элиниң ярасыклыгын көрсөтөр ниет пен «Райские места России» деген компания Наташа Едыкина атындагы, йол-юрис йорыклары бузылып, кателен-ген балаларды колтыклав ниет пен уй-тынланган саваплык фонды ман биргеле-сте «Осений бал красок – моей Родины» деген савлайrossиялық сувретлер шара-сын озгарган эди. Шарадынъ бас мырады – оъсип келетаган несилде тувган ерге, табиатка терен сүйимди тербиялав. Бизим халкымызда бу күнлөрдө талаплы бала-лар саны оъсип барады. Олардынъ ети-мислери мен оъктемсиймиз, артларыннан оъсетаганларга оларды мысал этип, дем де беремиз. Сол йогарыда айтатаган шарада бизим Ногай районымыздынъ Нариман авылынынъ орта мектебининъ эки окув-шысы Амалия Аджибулатова, Казбек Зарманбетов оъзлери ясаган сувретлери мен ортакшылык эттилер эм бу күнлөрдө савлайrossиялық шарадынъ бириңши де-режели дипломлары ман савгалангандар. Бу шрага окувшилар оқытувшишысы Нур-

манбет Тангатар уывылы Зарманбетовтынъ етекшилеви мен айзирленгенлер.

– Олардынъ ясаган сувретлеринде яркын бояклар, терен карас, табиатка таза сүйим сезилетаган эди. Казбек те, Амалия да – ясамага бек сүветаган окув-шилар. Олардынъ алдыларында – айли де көплеген, түрли кезеклерде шара-лар эм енъульвер. Мен де окувшиларым ман оъктемсиймен, олар бир уыстинли-клерге етиссе, сүйинмей болмайман, неге десе сол меним де куллыгымнынъ тамамлары болады, – дейди Нурманбет Тангатар уывылы Зарманбетов.

Сондай енъульвери мен ак юрегимизден Казбек пен Амалияды, олардынъ оқытувшишы Нурманбет Тангатар уывылы Зарманбетовты да ак юрегимизден кутлаймыз, алдыда енъульверинъиз көп болсын дегенди йораймыз.

Г.КУРГАНОВА.
Сувретлерде: Казбек Зарманбетов,
Амалия Аджибулатова.

Ақыл Ақылдан юйрик...

Каранъыдынъ көзи йок,
Куңдизгидинъ сөзи йок.

Кеше каранъа болса,
Юлдызы ярық болар.

Эрте баслаган ис битирер,
Эрте шыккан йол алар.

Каты явыннынъ алды ел болар.

Каты ямғыр тез токтра.

Ел эспесе, шоyp басы кыймылдамас.

Ел шашсанъ, давыл орарсынъ.

Йылы сүйек сындырмас,
Салқын янды тындырмас.

Кара сувық кардан яман.

Кар бар – сув йок,
Камыс бар – отын йок.

Ай орынына күн тувмас.

Ай шалқак болса,
Куын кургак болар.

Ай бирден яркыраса,
Юлдыз оъзи көриммес.

Аъзирлеген С.Култаева.

Атадан калган соъз баллы

Мектебте ислегенил мага 30 йылга да ети. Сосы йыллар ишинде көплеген окувшилардынъ юреклерине тувган тилдинъ шеберлигин, ата соъзининъ аклыгын, ногай айет тербиясын уйретип келемен. Ызғы йылларда «Ногай Эл» радиосында да куллық этип, ногай язувашибардынъ, шайирлердинъ, айлимлердинъ шыгармаларын, макалаларын радиотынълавшиларга тынълатып, келемен», – деп билдиреди оқытувши Салимет Майлыбаева. Ногайымыздынъ белгили фольклористи Тахир Акманбетоватынъ яратувшилық дуныясы бай экенин айтпага суюмен. «Колым яхшылыкка тийсин» деген книга мектебте маънели бетлери дерислеримди тек байытып келедилер.

«Кылых» дегенди анълатувдан басланады. «Кылыхсыз айдем-ювенсиз асав аттай, кынсыз кылыштай» деген ата-бабаларымзыдынъ айтывна коскандай зат йок. Кылыхсыз атты яйына йиберсенъ-оннан кавыфлы айван йок, кынсыз кылыштай таслап койсанъ, ол кайсы заманда да баяиле келтирмеге болаяж. Автор айр бир айдем кайдай болмага керегин ашыклап язады эм сол сыйдираштарды оқыган айдемди терен ойланувга салады. «Ииги айдемди ииги бавши ман тенълестиришеге суюмен, яман кылыхтынъ урлыкларын мен ажырык пан тенълер эдим» – дейди Тахир Ажакай улы. Айр бир ойын мысаллар ман беклейди, мысаласыз соъз – тузсыз ас деп санайды.

Тербия соравы айр бир халкка бек керек, бойтен де айлиги цивилизация куьшли болган вакытта айдемлер бири-бири мен катнасуви осаллагандар, баяричининъ де көзлери, ойлары-дертлери интернетте болганда, заман тавып колына «Колым яхшылыкка тийсин» де-

ген китапти алыш оқыса, оннан уйкен пайда болар.

Солай оқ сейирлик тувдырады домбырада, кылышта, эсикте, бесикте, сунтаста язылган соъзлер. Мысалы домбырада: «Есирге түспес ушин кырыларман, көзясим тоқпес ушин йырларман».

Айдемнинъ осал кылышларын коърсететаган соъзлерди автор тизип язады: такатсыз, арсыз, икрамсыз, ырсыз, алсувдыр, юныкыр, авызашык, маъжбин, мызув, мыкый, дунък, некес, шанъкилдек, кырыс, шекеси каткан эм с.б.

Оъзек те, олардынъ коъбисин айлигилер билмейдилер. Яслар арасында тилди анълаганлар айлак аз. А кайдай оъктемлик тувдырады мунарай соъзлер: «Ногай аргымагыннан айрылса, ялавыннан айрылмага болады, ялавыннан айрылса, арканыннан айрылмага болады, арканыннан айрылса, элиннен айрылмага болады, бет айдемнен айрылса, ногай миллети йойылмага болады». Сондай айлге түспес ушин, автор айтканлай, ногай язувашибардынъ шыгармаларын коъп оқымага керек болады.

**Салимет МАЙЛЫБАЕВА,
оқытувши.**

маслагат

1.

Танапыста (перемена)
Юритип бил оъзинъди;
Кышкырма сен,
Шаппа онда, я мунда.
Полга карап
Кесек кагыт таслама –
Эрши этип
Тутпа бир де оъзинъди...
Сен сол затты
Эте турсанъ айр заман –
Коъримлиси
Болаяксынъ оъзинъ де!

2.

Эш мактанма.
Доска сувық карама!
Коъмегинъ бер
Колдан келсе айр кимге!
Басынъды да
Тоъменге сен эш салма!
Ялган соъзинъ
Айтып турма биревге.
Айне сонда
Сен боларсынъ сыйлысы –
Мектебинъде
Айтылган бир окувши!

БУ ИЫЛДЫНЬ УСТИНЛИКЛЕРИ

14 август. Юма сонъыгы күн. Бокс бойынша Россиядынъ спорт устасы, Россиядынъ 4 кере чемпионы, Олимпиалык чемпионы Альберт Ханбулат улы Батыргазиевти ДР-сынынъ бас каласы Махачкаладынъ аэропортында уйкен байрам кепте йолыгып алдылар.

Халкымыздынъ атын савлай ер дуныяга данъклаган спортшыды йолыкпага ДР-сынынъ Правительство председателининъ орын басары Мусслим Теляковов, спорт Министри Сажид Сажидов, Бабаорт эм Ногай районларынынъ басшылары Даниял Исламов, Мухтарбий Аджеков, сондай болып ногайлар тыпакласып яшайтаган Ставрополь крайынынъ туырли районларыннан, Карабай-Шеркеш, Шешен, Дагыстан республикаларынынъ, Астраханъ областининъ районларыннан, оннан баскалай Москвадан, Москва областиннен, сырт регионларынынъ оз заманлары ман санаспай, милдетиммиздинъ ахыр туырли байракларын елпилдетип, сансыз автокөйликлер мен мынълаган айдемлер йыйылдылар. Олар баъриси де Альберт Батыргазиевке йылы соьзлерин айттылар эм алдыда тек йогары устинликлерди, тагы да көп сондай енъуувлерди сагындылар.

Спортшыды йолыгувга багысланган куванышлы байрамды Ногай районынынъ маданият бөлигининъ куллукшылары азирлеген эдилеер. «Айланай» ойкиметлик вокал-хореографиялык ансамблининъ, халк саз алатлар ойкиметлик оркестрининъ катнасувшылары, белгили акын Алибий Романов (яткан ери ярык болсын, каятеленип дуныядан

Ногай балалар бек ойкемсийдилер

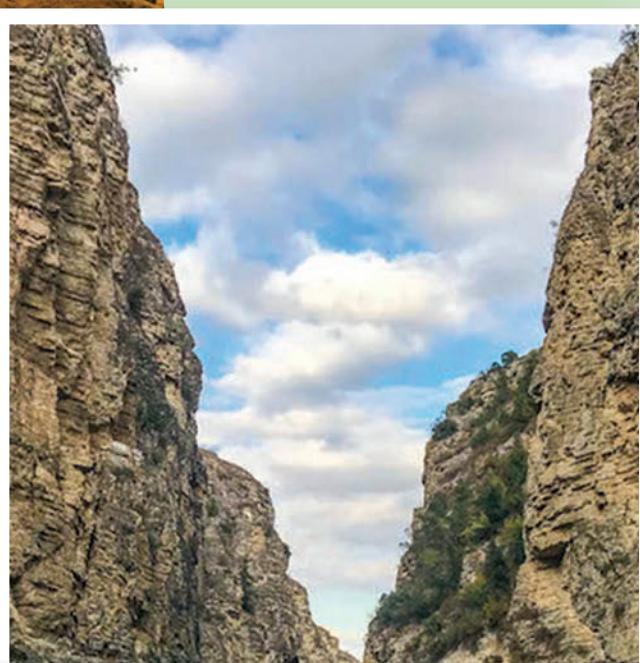
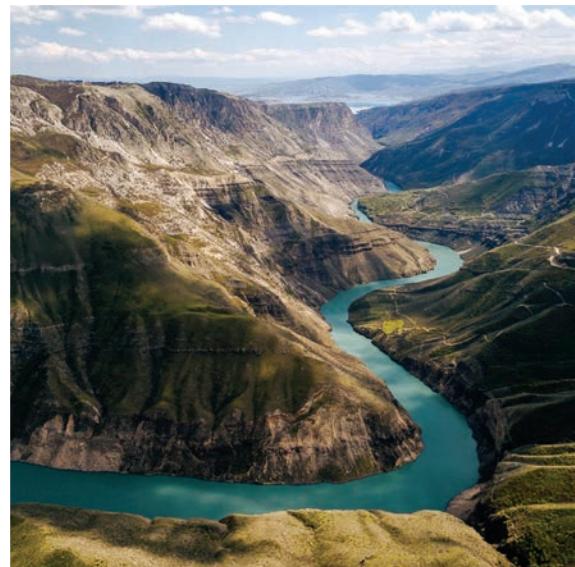
тайды) эм тагы да көп баска зегенли йыршылар эм биовшилер мен амалламады шынтысы ман уллы халк тойына айландырдылар.

Аэропортта йолыкканнан сонъ, юзден артык автокөйликлер мен Альберт Батыргазиевти баъри де конаклар тувган авылы Геметобеге айкеттилер эм онинъ уйинде танъ атканшага дейим алгыславлар эттилер. Сол кеше Дагыстаннынъ Бабаорт районында олимпиалык чемпионына каратылган көп йылы сагынувлар занъырадылар.

Келген айр бир делегация олимпиалык чемпионы Альберт Батыргазиев пен бирге оймирле эстелик деп сувретке де туystилер.

Кыскаша айтканда, сосы 2021 йылдынъ 14 август күни бек эстеликли күнгө айланды...

ДАГЫСТАНИНЫҢ КЫЗЫКЛЫ ЕРЛЕРИ

«Лашын» журналының яңы ырттық соравлары:

1. Атынъыз, тукымынъыз кимди?
2. Кайсы авылда, калада яшайсыз?
3. Авылынъыздынъ, каланъыздынъ кишкей таърийхин язып каранъыз?
4. Сенинъ бек ювыгынъ, досынъ, кыймасынъ ким болады?
5. Уй яnlарыннан, кыр яnlарыннан кайсыларын бек яратасынъ?
6. Ананъ аскан аслардынъ кайсысы бек даымлиди?
7. Атанъынъ ой-маслагатына эс бересинъме?
8. Мектебинъде кайсы дерис сени бек тартады?
9. Ногай язувшыларын, шайиrlерин билесинъме? Яз!
10. Ата-ананъа уйшиликтө көймек этесинъме?
11. «Лашын» журналына язылгансынъма, оны окыйсынъма?

Соравларга явапларды «Лашын» журналына адреси мен язып йибермеге боласыз эм сол авторга бир журнал тегин бериледи. Ал, окувшылар, сизден соравларга явапларын караймыз!

..... *Жишиаю вакытында* .....

РИФМАЛАРГА СОЗЛЕР КОСЫП КАРАНЬЫЗ

1.

Анам алган
Яңысы саят бебеме,
Энди оны
Көрсетеди.....

2.

Орам бойлап
Кара мысык барады.
Ога баьри
Көзин салып карайды.
Мысыкка ол
Калай айрув ярайды,
Айтшы неге,
Неге солай.....?

3.

Марина да
Эртерек орыннан турган,
Биялага
Каравга оъзи бирден ювырган.
Анасы да
Кызына көз карасын таслайды,
Маринага
Сол заты анасынынъ....

4.

Тут теректинъ түбинде,
Эки кеде олтырган.
Бириси шат көнъилде,
Дос бетине караган.

Айне досы кырга карай,
Эм колын да булгайды.
Экинши досы болса,
Ога шыдап .....

Түзген А.Утеев.

КАЙСЫ СОЪЗЛЕРИ ТУЬСИП КАЛГАНЛАР?

1.

Мним тетейим стол
уьстинде мутып
калдырган .....

2.

Абам меним буъгүн
оъзине согады

.....

3.

Атам терек басыннан
уъзип алды сосы

.....

4.

Ямгырда биз аьдетинше
боламыз .....

5.

Сакинат уьстине
кийген йылы болган

.....

6.

Меним бебем бек суведи
оъзининъ .....

Тапшырма: Сиз, балалар,
калган соъзлерин
сувретке көре карап
язынъыз...

Карс қагамыз дөмбыра шеги тартылса

Домбыра – ногай миллетли халктынъ байыр анъ алаты болады. Айвегиде дөмбырады айр бир айелдинъ энъ де сыйлы орынына салып койганын көрсетаган болғанлар. Оннан соңъ, бир кесек заманга халкымыздынъ маданиятында бу сыйлы саз алатынынъ маңнелиги бираз туьсип кетти. Йыллар оьте-дилер, айлиги заманда сол алатты кайтадан янъылландырган инсанларымыз да болдылар, солардынъ бириси

Алибий Романов (яткан ери еннетли болсын), ол оъзи көплеген ясларды да бу алатта ойнап та уйретти. Ол ясаган дөмбыралар бу күнлөрде тек Россия Федерациясынынъ туырли субъектлөринде туыл, шет эллөргө де кеткенлөр. Сойтип, дөмбыра халкымызга кайтып келди. Сондай ярасык эм айр бир ногай миллетли айдемге якын анъ алатын яслар арасында тараалтууга күш салатаган оқытувшылар да бар. Сол оқытувшылардынъ бириси Ралина Махмудова, Сраждин Батыров атындагы саниятлар мектебинде бир неше балады оъз билимин аямай дөмбырада ойнап уйретеди. Онынъ исининъ тамамы, балалар туырли шараларда катнасып, көрсөткөн оъз-

нерлери болады. Онынъ окувшылары кайсы шарада катнасса да, республика, район кезеклеринде яде болса, солардынъ тысында болсын савгалы орынларды аладылар. Тек янъыларда Ралина Махмудовадынъ тербияланувшылары Даниил Кучелаев, Султан Сейлиев, Азиза Курганова «Камертон» деп аталган биринши халклар ара вокал сазалатлар анъ шарасында ортакшылык эттилер.

Бу шара онлайн кебинде озгарылды. Бу шарада оъз оънерлерин дөмбыра сазын шалып эситтирген окувшылар савгалы орынларга тийисли болдылар. Айтпага, Даниил – биринши, Азиза ман Султан экинши дөрежели дипломлар ман белгилендилер. Оъз окувшыларынынъ етимислери акында Ралина уйкен күзөзи мен, сүйиниши мен хабарлайды. Оъзек те, олардынъ етимислери – оқытушылардынъ ис айрекетининъ емислери.

Г.Курганова.

Сувретлерде: енъульви
домбырашылар.

Соколёнок

Лашын

6/2021

ноябрь – декабрь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Министерство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер
серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (**редактор выпуска**)

Художественный редактор З.Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера С. Гаджиева
На обложке коллаж из работ художников
М. Муталибова и А. Джабраиловой

Формат 60x84 1/8.
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,02.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 21.12.2021 г.
Тираж 172 экз.
Заказ № 1152.

Типография:
ООО «Издательство «Лотос».

Адрес типографии:
367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок» и «Литературный
Дагестан».

Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - ПМ995.

Цена свободная.